

УДК 821.161.2(092)

## ЖИТТЄПИС І. КОТЛЯРЕВСЬКОГО В РОМАНІ Б. ЛЕВІНА „ВЕСЕЛИЙ МУДРЕЦЬ”

*Тетяна Віталіївна Корнійчук*

[korniychuk.tanya@gmail.com](mailto:korniychuk.tanya@gmail.com)

*Кандидат філологічних наук, викладач*

*Кам'янець-Подільський індустріальний коледж*

*Вул. Суворова, 17, 32300, м. Кам'янець-Подільський, Україна*

**Анотація.** Проаналізовано життєпис І. Котляревського в романі Б. Левіна „Веселий мудрець”. Розглянуто передумови виникнення авторського задуму здійснити художнє освоєння феномену І. Котляревського. Закцентовано на характері взаємодії відомих біографічних фактів про письменника, підкріплених документальним матеріалом, з художнім домислом. Підсумовано, що роман „Веселий мудрець” Б. Левіна є повноцінною літературною біографією.

**Ключові слова:** Б. Левін, літературна біографія, художній домисел.

І. Котляревський – непересічна особистість в історії української літератури, прізвище якого для багатьох стало символом України, символом духовного єднання довкола національних цінностей. Тож не дивно, що постать письменника стала об'єктом не лише численних наукових праць, а й джерелом натхнення для майстрів художнього слова.

І. Котляревському свого часу присвятили твори Т. Шевченко („На вічну пам'ять Котляревському”, „Близнюки”), М. Рильський („Іванів гай”), В. Сосюра („І. Котляревський”), П. Усенко („Іванів гай”), М. Нагнибіда („Вітання”), В. Коломієць („Слово на вінок І. Котляревському”), Я. Шутько („Слава Енеїди”), В. Стрепет („Над Дунаєм, над річкою”), І. Пільгук („Грозвий ранок”) тощо. Спробу художнього освоєння феномену І. Котляревського здійснив й Б. Левін.

Борис Наумович Левін (1919–2002) – поет, романіст, публіцист; народився і виріс на Чернігівщині, але усе своє свідоме життя провів у Полтаві, де працював у газеті „Зоря Полтавщини”, в часописі „Блокнот агітатора”, директором клубу письменників. Він автор книг, оповідань та повістей „Сходить сонце” (1948), „Золоті

зерна” (1950), „Єгорка” (1956), „По загублених слідах” (1958), „Серце не знає спокою” (1962), „Ще один крок” (1964), „Роса на горобині” (1980), „У будинку ворога свого” (1996), „Великий праведник” (2001) тощо. Творчі обрії Б. Левіна сягають світів М. Гоголя, В. Короленка, але справжнє визнання письменнику приніс роман про І. Котляревського. Зацікавлення автора постаттю І. Котляревського виникло під час масштабної підготовки української спільноти до святкування 200-річного ювілею від дня народження письменника. У 1969 році на замовлення меморіального музею Б. Левін пише оповідання „Вечори вченої республіки”, що увійшло до збірки „Вінок І. П. Котляревському”. Цей твір породив у письменника задум більш детально висвітлити біографію відомого полтавця. Упродовж майже двадцяти років (1972–1990) на основі зібраного та опрацьованого фактичного матеріалу Б. Левін пише роман, сім частин-повістей якого відтворюють найважливіші періоди життя І. Котляревського.

„Веселий мудрець” Б. Левіна неодноразово студіювався в різноманітних наукових розвідках. Це, насамперед, праці Є. Шабліовського, П. Волинського, Є. Кирилюка, П. Ротача, Є. Сторохи тощо. Як правило, дослідники обмежувались загальною характеристикою роману в контексті доробку письменника, а конкретне питання рецепції життєпису І. Котляревського у творі залишилось малодослідженим.

Мета статті – проаналізувати життєпис І. Котляревського в романі Б. Левіна „Веселий мудрець”; зацентувати на характері взаємодії відомих біографічних фактів про письменника, підкріплених документальним матеріалом, з авторським домислом.

Свій твір Б. Левін розпочинає описом Полтави, місця де народився і виріс І. Котляревський, його будинку, батьків та роду їх занять. Щодо цього в документальних матеріалах збереглося дуже мало інформації, як і про те, де саме здобув початкову освіту майбутній письменник. Перший біограф І. Котляревського С. Стеблін-Камінський вважав, що „учився він, мабуть, за тодішнім звичаєм, у дячка” (цит. за: [2, с. 16]). Цю гіпотезу підхопив Б. Левін і в повісті „В науку” подав колоритний образ дяка Никодима, який відзначався прогресивними поглядами на освіту, гуманним ставленням до своїх вихованців: *„Іноді учні затівали щось непотрібне, не слухались, дяк гнівався, але ніколи нікого не карав, навіть на „гречку” не ставив, про „субітки” і не згадувалось, хоча в усіх інших подібних школах про них тільки й говорили, тремтіли перед ними. А Никодим, траплялося, лише вичитував за яку-небудь*

витівку...” [3, с. 82–83]. Саме від Никодима маленький Івась отримав перші ази науки, які пізніше, за його ж порадою, продовжить здобувати у духовній семінарії.

Упродовж 1780–1890 рр. І. Котляревський дійсно навчався у Катеринославській духовній семінарії. Навчання у цьому закладі, як свідчать джерела [1, с. 19], тривало тоді звичайно від 10 до 12–13 років і включало такі класи: нижчий російський або заправний (ще звався інформаторія), граматичний нижчий (фора), граматичний вищий (інфіма), піїтика, риторика, філософія і богослов'я. Б. Левін у романі „Веселий мудрець” доволі скрупульозно відтворює атмосферу семінаристського життя І. Котляревського. Автор деталізує навчально-виховний процес закладу, описує побут семінаристів, уводить образи викладачів письменника (І. Станіславського, І. Башинського), його однокурсників (В. Іллічевського, І. Мартинова). Особливо у творі зацентровано на успішності навчання І. Котляревського, його статусі серед товаришів: *„В класі стало тихо. Ні шепоту, ні шерхоту. Кожному цікаво: що сьогодні прочитає „рифмач”; відповіді його завжди викликали певні роздуми, були незвичайні, багато в чому доповнювали лекції, домашні завдання він іноді писав віршами”* [3, с. 125]. За П. Волинським [1, с. 21], І. Котляревський справді був одним із кращих учнів свого класу, і восени 1788 року його намітили разом з чотирма іншими учнями відрядити в Петербурзьку Олександро-Невську семінарію. Однак, як відомо, ці плани не були реалізовані: письменник передчасно залишив навчання. Причини цього донині нез'ясовані. У творі Б. Левін пояснює такий вчинок І. Котляревського його розчаруванням у духовній кар'єрі: *„Не уявляв себе у рясі, навіть багатій, роззолоченій, з хрестом, прикрашеним дорогим камінням. А головне: не міг і на хвилину пристати на думку, що залишить матінку, яка після раптової смерті батька дуже побивалась і їй потрібна була його постійна синівська підтримка”* [3, с. 145].

Як відомо, після навчання в семінарії І. Котляревський був прийнятий на службу до Новоросійської канцелярії, де працював протоколістом Полтавської дворянської опіки. Згодом чиновницьку кар'єру він змінює на скромну посаду вчителя поміщицьких маєтків на Полтавщині.

У 1863 році в журналі „Северная пчела” була опублікована стаття В. Савінова „Первая любовь И. Котляревского”, з якої дізнаємося про те, що в роки вчителювання в Золотоніському маєтку письменник познайомився з покоївкою Марією. Дівчина

настільки припала йому до душі, що в майбутньому І. Котляревський мріяв з нею одружитися. Однак планам не судилося здійснитись: Марія була обіцяна в дружини іншому чоловікові (цит. за: [2, с. 28–30]).

Імовірно, Б. Левін був знайомий зі згаданою статтею, бо у „Веселому мудреці” не тільки з достовірністю відтворив романічну історію життя письменника, а й подав уявне її продовження. У творі зустріч І. Котляревського з Марією через шістнадцять років витримана в мінорному настрої. Панські умови проживання наклали свій відбиток на характер та поведінку жінки. Це вже не та дівчина, яку колись покохав письменник. На запрошення Марії переїхати до неї в Золотоношу І. Котляревський спочатку погоджується, а потім відмовляється: *„Не варто ворушити старого. Ви нині багаті, я, як і раніше, – бідак, і все ж дозволити собі, щоб бути від вас, навіть від вас, залежним, не можу. Чи маю право тим самим зрадити святі почуття? А це ж, не дай господи, може трапитись. Іноді я думаю, який би вигляд прибравли наші стосунки, – і червонію від однієї думки про це, червонію за вас і за себе...”* [3, с. 383].

Подальша розповідь Б. Левіна стосується діяльності І. Котляревського на посаді завідувача Полтавського дому виховання дітей бідних дворян. Із великою художньою майстерністю автор відтворює ентузіазм роботи І. Котляревського з дітьми: з його ініціативи у пансіоні було відмінено тілесні покарання, заборонено використовувати учнів як „найману робочу силу”, організовано бібліотеку та театральний гурток; він турбувався про здоров'я своїх вихованців, їх харчування та одяг тощо. Про дбайливість І. Котляревського як керівника пансіону можемо судити з листа М. Новикова (декабриста) до Нікітіна (1818). Новиков писав: *„Чинивник цей в колі вихованців є поважливим і строгим батьком, нагорода трудів його відбита завжди на обличчі його, задоволення внутрішнє і схвалення совісті видно у всіх рисах його. І він скільки строгий в управлінні вихованцями, стільки ж дбайливий про доставлення їм приємності”* [4, с. 181].

У творі Б. Левін сумлінно дотримується історичної правди. Сюжет „Веселого мудреця” розгортається на тлі важливих історичних подій, пов'язаних з боротьбою українського народу за соціальне та національне визволення. Автор уводить у твір розлогі картини поневолення селянства часів Катерини II. Цариця своїм указом 1783 р. поширила кріпосне право на Лівобережну Україну, дозволила поміщикам засилати селян за непослух до Сибіру,

заборонила кріпакам подавати петиції на своїх визискувачів в урядові установи тощо. У творі малого Іванка та його товариша Павла вразив стрій колодників у кайданах, яких через усю Полтаву вели до парому для переправи в Сибір. Тоді хлопці віддали всі гроші, які тримали на бублики, жінці з дитиною, що простувала за своїм чоловіком у далекі незвідані краї.

Пізніше, вже будучи семінаристом, І. Котляревський відмовиться складати панегірик на честь приїзду гості з „Північної Пальміри” (чим дуже підвів семінарське начальство), бо *„не міг, над усі сили було примусити себе курити фіміам особі у роззолоченому одязі, чії гарні, у дорогоцінних каміннях руки були у крові невинних, з чиеї злої волі плакали тисячі і тисячі його земляків...”* [3, с. 144].

Під час російсько-турецької війни 1806–1807 рр. І. Котляревський у складі Сіверського полку брав участь у найважливіших операціях воєнної кампанії – здобутті Бендер, боях за Ізмаїл. Події цього періоду життя письменника Б. Левін описує в повісті „Особлива місія”. Автор детально розкриває суть завдання, яке поставив перед І. Котляревським командир полку. Разом з бригадиром Катаржі його було делеговано до старшини буджацьких татар з наміром переконати об’єднатися в боротьбі проти турків. Успішно виконана дипломатична місія не тільки привернула орду татар на бік Росії, а й уможливила вільний прохід царської армії буджацькими степами до мурів Ізмаїла. Особливої реалістичності зображеному надає реконструюваний у повісті факт ведення І. Котляревським „Журналу воєнних дій” Задунайської армії.

Вторгнення армії Наполеона на територію Російської імперії (1812 р.) породило серед українського населення хвилю національного піднесення. Намагаючись уникнути поширення окупантів у глиб держави, українці всіляко підтримували росіян у боротьбі із загарбниками. У цей час у найбільших містах країни було створено добровільні військові об’єднання, укомплектовані переважно козаками. Вони атакували окремі підрозділи ворожих військ, вели розвідку тощо. Один із таких козачих полків був сформований під керівництвом І. Котляревського, офіцера у відставці. Б. Левін, „вживлюючи” у твір епістолярій І. Котляревського (його листування з генерал-губернатором Лобановим-Ростовським), передає атмосферу військових навчань у Горошині, описує кількісний склад новобранців, їх вік, обмундирування, стан підготовки тощо. Автор акцентує на сумлінності виконання І. Котляревським поставленого перед ним

завдання. На пропозицію старшини відпочити з дороги, а вже потім приступити до формування ополчення він відповідає: *„Ворог топче нашу землю, а ми будемо чекати?! Кожний день нині вартий цілого року. Запам'ятай це, добродію!”* [3, с. 326].

Окрім відображення вагомих фактів з життя І. Котляревського, Б. Левін у „Веселому мудреці” підкреслює громадянську значущість творів письменника, їх популярність серед людей. Так, у творі на прохання І. Котляревського порадити йому щось із новинок літератури продавець книжкової лавки пропонує „Енеїду” й називає її „цікавим зелом” [3, с. 190–191]. Товариш письменника І. Крилов вважає книгу „предметом справжнього мистецтва, а не якимсь там цвеньканням” [3, с. 183]. Генерал-губернатор князь Лобанов-Ростовський, отримавши в подарунок твір, наважується запитати: *„У книзі повсюдно виступають боги Олімпу, а от виглядають вони настільки життєво і так ведуться, що примушують думати: а чи боги вони насправді? Може, автор мав на оці кого-небудь із нині живущих не на Олімпі, а на нашій землі многогрішній?”* [3, с. 214]. Таким чином, Б. Левін указує й на глибокий соціальний підтекст твору.

Водночас автор розкриває у творі манеру написання І. Котляревським „Енеїди” і складнощі видання книги. У дусі сквородинських традицій письменник спочатку дає написаному твору „відлежатись”, через деякий час повертається до рукопису, редагує його та переписує начисто.

Оскільки в часи І. Котляревського друкована книга для пересічної особи була предметом розкоші, письменник звертається з проханням до свого товариша М. Гнедича сприяти виданню повного тексту „Енеїди”. Щодо цього чимало інформації збереглося в епістолярії письменника. Ось як про це сказано у самому творі: *„Коли б не Гнедич, його безцінний друг, посланий самим богом, він би не виніс, не стерпів, мабуть, пропав би на самому початку шляху, який мусив пройти, щоб там не було, здолати і добитись третього, – тобто свого, власного, – видання поеми”* [3, с. 169].

Отже, роман „Веселий мудрець” став результатом творчого зацікавлення Б. Левіна постаттю І. Котляревського. Майстерно поєднавши зібрані документальні факти про письменника з власним домислом, автор створив повноцінну літературну біографію. У творі знайшли відображення відомості про час і місце народження І. Котляревського, його освіту, службу в армії, трудовий шлях, а також оцінка його творчості. Художнім осмисленням життєвого

шляху письменника Б. Левін ще раз засвідчив непересічне значення І. Котляревського в історико-культурному житті України.

1. *Волинський П.* Іван Котляревський. Життя і творчість / Петро Волинський. – К. : Дніпро, 1969. – 272 с.
2. *Кирилюк Є.* Іван Котляревський. Життя і творчість / Євген Кирилюк. – К. : Дніпро, 1981. – 287 с.
3. *Левін Б.* Веселий мудрець / Борис Левін. – К. : Рад. письменник, 1978. – Кн. 2. – 391 с.
4. *Ротач П.* Іван Котляревський у листуванні / Петро Ротач. – Опішне : Укр. народознавство, 1994. – 336 с.

## **ЖИЗНЕОПИСАНИЕ И. КОТЛЯРЕВСКОГО В РОМАНЕ Б. ЛЕВИНА „ВЕСЕЛЫЙ МУДРЕЦ”**

*Татьяна Витальевна Корнейчук*

[korniychuk.tanya@gmail.com](mailto:korniychuk.tanya@gmail.com)

*Кандидат филологических наук, преподаватель*

*Каменец-Подольский индустриальный колледж*

*Ул. Суворова, 17, 32300, г. Каменец-Подольский, Украина*

**Аннотация.** Проанализировано жизнеописание И. Котляревского в романе Б. Левина „Веселый мудрец”. Рассмотрены предпосылки возникновения авторского замысла осуществить художественное освоение феномена И. Котляревского. Акцентировано на характере взаимодействия известных биографических фактов о писателе, подкрепленных документальным материалом, с художественным домислом. Подведены итоги, что роман „Веселый мудрец” Б. Левина является полноценной литературной биографией.

**Ключевые слова:** Б. Левин, литературная биография, художественный домисел.

## **I. KOTLYAREVSKY'S BIOGRAPHY IN B. LEVIN'S NOVEL “FUNNY SAGE”**

*Tanya Korniychuk*

[korniychuk.tanya@gmail.com](mailto:korniychuk.tanya@gmail.com)

*Kamyanets-Podilsky Industrial College*

*St. Suvorova, 17, 32300, Kamyanets-Podilsky, Ukraine*

**Abstract.** I. Kotlyarevsky is an outstanding personality in the history of Ukrainian literature, whose name has become for many people a symbol of Ukraine, a symbol of spiritual unity around national values. It is not a surprise that the figure of the writer became not only the object of numerous scientific works, but also a source of inspiration for masters of artistic word. B. Levin in his time made artistic exploration of the phenomenon of I. Kotlyarevsky. B. Levin's interest

of I. Kotlyarevsky emerged during large-scale preparation of Ukrainian community to celebrate the 200 anniversary of the birth of the writer. In 1969 B. Levin wrote the story “Evenings of Academic republic” by order of the memorial museum. It was included in the collection “Wreath to I. Kotlyarevsky”. This work engendered writer’s plan to elaborate biography of famous poltavets more detail. For almost twenty years (1972–1990) on the basis of collected and processed factual material B. Levin wrote a novel, in which seven- stories reflected the most important periods of Kotlyarevsky’s life. Kotlyarevsky’s biography in B. Levin's novel „Funny sage” is analyzed in the article; focused on the character of interactions of known biographical facts about the writer, supported by documentary material, from the author’s fiction. By artistic interpretation of writer’s life way B. Levin showed again a great importance of I. Kotlyarevsky in historical and cultural life of Ukraine.

**Key words:** B. Levin, literary biography, art fiction.

### References

1. Volyns'kyi P. *Ivan Kotliarevs'kyi. Zhyttia i tvorchist'* [Ivan Kotlyarevsky. Life and work]. Kyiv, 1969, 272 p. (in Ukrainian).
2. Kyryliuk Ie. *Ivan Kotliarevs'kyi. Zhyttia i tvorchist'* [Ivan Kotlyarevsky. Life and work]. Kyiv, 1981, 287 p. (in Ukrainian).
3. Levin B. *Veselyi mudrets'* [Merry sage]. Kyiv, 1978, vol. 2, 391 p. (in Ukrainian).
4. Rotach P. *Ivan Kotliarevs'kyi u lystuvanni* [Ivan Kotlyarevsky in correspondence]. Opishne, 1994, 336 p. (in Ukrainian).

### Suggested citation

Korniychuk T. Zhyttiepys I. Kotliarevs'koho v romani B. Levina “Veselyi mudrets” [I. Kotlyarevsky’s Biography in B. Levin’s Novel “Funny Sage”]. *Pytannia literaturoznavstva*, 2014, no. 89, pp. 278–285. (in Ukrainian).

Стаття прийнята до друку 21.11.2014 р.